

Europæiske romaner
efter årtusindskiftet

Europæiske romaner efter årtusindskiftet

Redigeret af Benjamin Boysen,
Moritz Schramm og Peter Simonsen

Syddansk Universitetsforlag 2017

© Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag 2017
University of Southern Denmark Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 132
Sats og omslag: Donald Jensen, Unisats Aps
Tryk: Specialtrykkeriet Viborg A/S

ISBN 978 87 4083 026 2

Europæiske romaner efter årtusindskiftet er trykt med støtte fra
Humanioras Publikationsudvalg, Syddansk Universitet
NICE Welfare SDU 2020

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copy-Dan.

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

www.universitypress.dk

Indhold

Forord <i>Benjamin Boysen, Moritz Schramm og Peter Simonsen</i>	7
ERINDRING OG HISTORIE	
”Havde vi optrådt i en roman ...” Julian Barnes’ <i>Når noget slutter</i> (2011) <i>Claus Schatz-Jakobsen og Peter Simonsen</i>	17
Erindringsarkæologi i W.G. Sebalds <i>Austerlitz</i> (2001) <i>Alexander Kofod-Jensen</i>	33
Uskyldig perversion Orhan Pamuks <i>Uskyldens museum</i> (2008) <i>Christian Høgel</i>	51
Løgnens magt i Umberto Ecos roman <i>Baudolino</i> (2000) <i>Leif Søndergaard</i>	61
”... det umenneskelige eksisterer ikke” Jonathan Littells <i>De velvillige</i> (2006) <i>Moritz Schramm</i>	83
AUTOFIKTIONER OG VIRKELIGHEDER	
”Det her er bare noe du dikter opp. Det har ingen verdi” En dialog om virkelighed og fiktion i Karl Ove Knausgårds <i>Min kamp 1-6</i> (2009-11) <i>Camilla Schwartz og Jon Helt Haarder</i>	103

På vej mod en sanselig genmodernisme Josefine Klougart's <i>Stigninger og Fald</i> (2010) <i>Marlene Karlsson Marcussen</i>	123
Når værket er en plante. Om det funktionelle menneske og dialogformen hos Imre Kertész <i>P. Johan Lose</i>	141
(BIO)POLITIK OG IDEOLOGI	
Forbrydelsens genstand Juli Zehs roman <i>Corpus delicti. Ein Prozess</i> (2009) <i>Annelise Ballegaard Petersen</i>	161
Houellebecqs priapisme. Den seksuelle frigørelses falliterklæring i Michel Houellebecqs romaner og essays <i>Benjamin Boysen</i>	173
De sagtmodige kloner fra Hailsham. Om identifikation, stemning og fiktiv verden i Kazuo Ishiguros roman <i>Slip mig aldrig</i> (2005) <i>Nils Gunder Hansen</i>	195
Livets magi. Poetisk-prosaisk samfundskomedie i Terry Pratchetts fantasyroman <i>Thud!</i> (2005) <i>Marianne Novrup Børch</i>	211
Verdensforbedreren. Om ironi, renhed og forløsning i Christian Krachts <i>Imperium</i> (2012) <i>Adam Paulsen</i>	227
<i>Roman(ce)</i> og <i>novel</i> , realisme og metafiktion Britisk narrativ fiktion lige efter årtusindskiftet <i>Lars Ole Sauerberg</i>	247
Om forfatterne	267

Forord

Af Benjamin Boysen, Moritz Schramm og Peter Simonsen

Den store europæiske roman?

En af den nordamerikanske litteraturs konstante bestræbelser siden Borgerkrigen har været: *The Great American Novel*, den roman, der giver form til den specifikke amerikanske erfaring og identitet som nyskabt modspil til den gamle og udslidte europæiske identitet og erfaring, man gerne ville distancere sig fra. For tiden er det nok Jonathan Franzen, der med *Freedom* (2010) anses for at være tættest på at have fingre i vandedropkallen, men der kommer snart en ny udfordrer. Man taler ikke på samme måde om *The Great European Novel*. Tværtimod! Men hvorfor egentlig ikke? Primært måske fordi vi har så mange forskellige sprog, historier, kulturer, heldigvis, som medfører, at vi ikke kender hinandens romaner og litterære kulturer og traditioner godt nok. Og fordi vi har en konfliktfyldt historie præget af gensidig betoning af forskelle og så mange lokale interesser, der vejer tungere end ideen om ét Europa, der kan fortælles i den romanform, alle er enige om, er tæt forbundet med fremkomsten af de moderne ”forestillede fællesskaber” (Benedict Anderson) såsom nationen og – måske – enheder på over- eller postnationalt niveau som fx Europa. Set fra USA kunne og kan Europa nemt fremstå som en enhed, set inde fra Europa (dengang og i dag) er det langt mere komplekst.

At blive udnævnt til forfatter af *The Great European Novel* ville for en del forfattere utvivlsomt være en stor udmærkelse, for andre ville det dog efter alt at dømmes være et decideret stigma. De ville være bange for at blive identificeret med ”det europæiske projekt”, som de ville betragte som et økonomisk og bureaukratisk drevet projekt afskåret fra de lokale og regionale referencerammer, hvis identitet og historie romanen har været og vel stadig er knyttet til. ”Europa” som ide og virkelighed er set fra dette perspektiv noget, der primært har til hensigt at skabe profit, og som spiller med på en neoliberalistisk version af globaliseringen, som disse forfattere ville forholde sig overvejende skeptisk til. Begivenhederne i Grækenland de seneste år i forhold til

den voldsomme finanskrisen sammen med den store flygtningekrise, der ramte Europa i 2015, kan læses som de foreløbigt klareste eksempler på manglen af en europæisk identitet funderet i solidaritet og gensidig forståelse. I stedet er ikke mindst politikerne splittet indadtil i dybe forståelseskløfter funderet i anderledeshed, mistro og økonomisk ”fornuft”. Og det er utvivlsomt sigende, at Europa synes tættest på at finde sig selv i mødet med de ”andre”, der presser på for at komme ind, og for hvem Europa er en klart og håndfast afgrænset tilsyneladende attråværdig enhed.

Ideen med antologien

Oplægget til de inviterede skribenter var frit at udvælge, analysere og forklare en eller flere nye europæiske romaners særlige læserappel og værdi som et i sig selv beroende kunstværk, en fornyer af traditioner eller som en prægnant kommentar til samtidens spørgsmål om, hvem vi er nu og her som europæiske individer. Mens enkelte romaner er udgivet før årtusindskiftet, er de fleste udgivet efter og er som sådan med til at konfigurere nye europæiske identiteter i et nyt årtusind, hvilket vi markerer med udgivelsens titel: *Europæiske romaner efter årtusindskiftet*. Arbejdet med antologien har overordnet været drevet af og kan meget vel bruges til at kvalificere – men ikke endeligt besvare – et nagende spørgsmål: Findes der én europæisk roman? Findes der andet end europæiske romaner? Skal de handle om noget europæisk? Være skrevet af en europæer eller bare skrevet i Europa? Hvad skal der til, for at en roman er en europæisk roman?

Gennem arbejdet med antologien er vi i stigende grad blevet opmærksomme på, at et af de fremtrædende træk ved europæiske romaner i dag må siges at være *forskelle*. Der skrives i utroligt mange – typisk sammenblandede – genrer og stilarter af forfattere ofte med blandet etnisk herkomst og nationale tilhørsforhold i en hastigt foranderlig europæisk virkelighed kendetegnet ved migration, sammenblanding og hybriditet. Der skrives ikke mindst om virkelighedsopfattelsen nu og her i selvfikseret autofiktion, om fremtiden i dystopiske sci-fi- og fantasyscenarier, og der skrives rigtig meget om fortiden i den historiske roman, såvel med det lange blik tilbage som med forskellige nedslag i det 20. århundredes konflikter og opbrud. Europa er en svær størrelse at få hold på. I Hans Magnus Enzensbergers essaysamling *Åh, Europa!* (*Ach Europa!*, 1987), hører vi i sidste kapitel om den finske præsident, der

drager en sammenligning mellem den finske kyststrækning og Europa og konkluderer, at det er som med fraktaler: Jo tættere man kommer på, jo flere forskelle. Europa som sådan findes ikke rigtigt. Men Europa findes og ser anderledes ud, alt afhængig af hvorfra man prøver at danne sig et overblik over, hvad det er. Når man ser tv-nyheder i USA fx, kan det være mærkeligt at høre, hvordan der bliver talt om Europa, som om det er en enhed, når vi ved, hvor store forskelle der er mellem fx Danmark og Sverige, forskelle, man skal være dansker eller svensker for at kunne se. Men de er der jo!

De europæiske nationale og historiske og romanæstetiske forskelle til trods har vi i denne antologi forsøgt at skabe en smule orden og foreslår, at det på tværs af traditionelle sproglige og nationale skel og opdelinger er karakteristisk for de romaner, denne antologi behandler, at de kan forstås i forhold til tre overordnede tematiske og formelle felter.

I. Erindring og historie

I den moderne epoke siden o. 1700 har den personlige erindring som identitetskonstituerende og -konstruerende psykologisk instans ofte været omdrejningspunkt for den litterære fantasi. Siden romantikken har dens evne til at være fast anker og garant for personlighedens udvikling og sammenhæng også i stigende grad været problematiseret, og den personlige såvel som den kollektive erindring (herunder traumatisk erindring) er et af de helt store temaer i samtidslitteraturen. Sigerne er det, at en af den nye engelske romans fremmeste eksponenter i dag, Tom McCarthy, skriver romanen *Remainder* (2005) om en person, der er ude for et uheld, som traumatiserer ham, og som han ikke kan genkalde sig, men som han får økonomisk erstatning for under forudsætning af, at han ikke omtaler det, han ikke kan huske! Erindring og glemsel antager i denne roman svimlende dimensioner, der – ligesom i værker af Ulrike Draesner og andre – minder om megen ny romanlitteratur om forskellige demenssygdomme, der rejser spørgsmålet om identitet i ekstrem form, for hvem er man, hvis man ikke kan huske, hvem man er? Det emne optager også den engelske forfatter Julian Barnes, som Claus Schatz-Jakobsen og Peter Simonsen påpeger i deres analyse af de besværligheder, der af forskellige årsager er forbundet med erindringsprojektet i Barnes' roman *Når noget slutter* (2011).

Erindring er i en bredere forstand også underlæggende generator for de mange historiske fiktioner, der præger den europæiske litteratur.

Britiske Hilary Mantel har fx fået Booker Prisen to gange for romaner om Oliver Cromwell, italienske Elena Ferrante skriver på grænsen mellem det historiske og det samtidige om livet i 1950'ernes og 60'ernes Napoli i sin trilogi, og i Tyskland ser man en del metahistoriske romaner, hvor eksempelvis Marcel Beyer, Reinhard Jirgl eller Katja Petrowskaja i deres romaner fokuserer på erindringsprocesserne og deres begrænsninger mere end på selve historien. I denne antologi peger vi på den tysk-britiske forfatter W.G. Sebalds *Austerlitz* (2001) som analyseret af Alexander Kofod-Jensen i forhold til en særlig erindringsarkæologi og udtrykt i Sebalds særegne brug af forskellige medier i sin tekst; den tyrkiske forfatter Orhan Pamuk som analyseret af Christian Høgel, bl.a. med Istanbul som konfliktfyldt erindringssted for en fælles kulturel identitet; den italienske forfatter Umberto Eco som analyseret af Leif Søndergaard i en konstant penduleren mellem middelalderlige falsknerier og kunstfærdigt fortalte løgnehistorier med realpolitiske konsekvenser og nutidige paralleller; og på den fransk-amerikanske forfatter Jonathan Littells kontroversielle forsøg på at genfortælle 2. Verdenskrigs grusomheder gennem en SS-officers perspektiv som analyseret af Moritz Schramm.

II. Autofiktioner og virkeligheder

På samme måde som erindring er problematisk og behæftet med usikkerhed og tydeligvis et sted, hvor diverse konflikter kan udspille sig, er den senmoderne identitet og jefølelse usikker, flydende og ustabil. Mange sociologer og psykologer peger i stigende grad på, at det er det senmoderne individs opgave at skabe sig selv gennem selvfortælling, selvperformance og i det hele taget selvpromovering. Vi er den, vi siger, vi er, viser vi er gennem forbrug og indhenter andres anerkendelse for at være i kraft af vores egen entreprenante skabervirksomhed. Mens dette senmoderne vilkår klart er lykken for mange stærke personligheder, som har ressourcer til den gentagende selvpromovering, er det ulykken for rigtig mange svagere personligheder uden mange ressourcer.

At digtere og romanforfattere optræder i deres eget værk, gerne ved navns nævnelse og med refleksioner over deres selvskabelse i andre værker, er ikke noget nyt. Noget af det nye i den senmoderne europæiske (og i bredere forstand vestlige) roman er omfanget og graden af selvoptræden af forfattere i deres egne værker og den radikalitet, med

hvilken forfattere som fx danske Das Beckwerk (i dennes mange inkarnationer) insisterer på at være labile konstruktioner af egne artikulationer og performances/happenings (bl.a. den egne begravelse, hvor forfatterens død bliver en slags mediestunt, der varsler hans genfødsel som en anden).

Autofiktion, performativ biografisme, dobbeltkontrakt, selvreferentialitet – dette at forfatteren optræder i fiktionen og dermed destabiliserer fiktionens grænser, piller ved dens ontologiske og epistemologiske status – er med andre ord et uomgængeligt karakteristikum i den europæiske roman i dag. Det forekommer nært forbundet med fremkomsten af: senmoderne forbrugersamfund, hvor livsstil skabes gennem forbrug; en digitaliseret massemediekultur, hvor mediernes socialitet og evnen til brugerselvskabelse gennem interaktion er i front; postmodernismens konstante forsøg på at bryde med realismens konventioner i fortællingen, bl.a. ved at blande det fiktive og det ikke-fiktive på stadig nye, overraskende og finurlige måder; og en senmoderne epoke, hvor oplysningstidens selvsikre og rationelt selvfunderede jeg i stigende grad er blevet problematiseret og beklippet (bl.a. som årsag til umenneskelige uhyrligheder).

Vi finder denne autofiktive vending i denne antologi tydeligt behandlet i den i sig selv genreeksperimenterende og personlige dialog mellem Camilla Schwartz og Jon Helt Haarder, der diskuterer fiktionens status i norske Karl Ove Knausgårds *Min kamp* (2009-11); vi finder det i Marlene Marcussens diskussion af danske Josefine Klougart's forhold til andre mere typiske autofiktive forfattere; og vi finder det i Johan Loses analyse af ungarske Imre Kertész' særlige vinkel på det at skrive fiktion i hans vidnesbyrdlitteratur, der er blevet til i skyggen af Auschwitz.

III. (Bio)Politik og ideologi

Den nye europæiske roman er politisk, den ønsker at være engageret i det politiske og være med til at pege på faretruende tendenser i samtidens samfund, give stemme til stemmeløse individer og grupper og i det hele taget opponere mod fremherskende ideologier og få os til at se nye muligheder, hvad enten der er tale om neoliberale økonomiske ideologier eller beslægtede sundhedsideologier. Den er ikke politisk på samme måde, som en politisk litteratur skrevet i en verden med mere rene ideologier og klarere venne- og fjendebilleder kan være, hvor der

er en mere ligefrem fordeling af helte og skurkeroller, hvor den sociale indignation og litteraturens rolle som socialt mobiliserende medie er uden megen ambivalens, og hvor litteraturen i højere grad kan se sig selv i stand til at levere løsninger og svar på de uretfærdigheder og absurditeter, den stiller til skue og sætter til debat. I dag synes samfundene for komplekse til entydige fordelinger af ansvar for undertrykkelse, og enhver kritisk position kan forekomme intimt impliceret i det, som kritiseres.

Mens man kunne argumentere for, at alle artikler i denne antologi enten direkte eller indirekte stiller værkets politiske funktioner til skue, vil vi pege på enkelte, der synes mere oplagte at forstå i denne sammenhæng. Annelise Ballegaard Petersens læsning af tyske Julie Zehs roman *Corpus Delicti* (2009) viser den som en dystopi om et samfund, hvor den biopolitiske kontrol og selvkontrol af hver enkelt borger er gået over gevind og er slået ud i totalitarisme. Med dystopien som et troldspejl viser Zeh mørke sider af vores samtidige verden (et nutidigt dansk eksempel på en dystopisk advarsel mod ”sundhedsisme” kunne være Lars Frosts *Skønvirke* fra 2011). Mens Zeh skriver på vores senmoderne samfunds besættelse af sundhed og parathed til at lade os regulere ad den vej, viser Benjamin Boysens analyse af franske Michel Houellebecqs romaner, hvorledes 1960’ernes seksuelle frigørelse i forfatterens optik ikke viste sig frigørende, men i stedet blev absorberet i en markedsgjort seksualitet præget af fremmedgørelse, frustration og (selv)lede.

Spørgsmålet om, hvem vi er som mennesker i den samtidige epoke – hvad der i *virkeligheden* kendetegner vores identitet, som jo er romanens egentlige gebet at beskæftige sig med – er også emnet i Nils Gunder Hansens analyse af den japanskfødte britiske forfatter Kazuo Ishiguros urovækkende biopolitiske sci-fi-/dystopiske roman *Slip mig aldrig* (2005). Romanen beretter om menneskelig kloning, hvor vi både genkender vores menneskelighed i klonerne, for så vidt de vækker vores medmenneskelige følelser, og frastødes af deres ikke-menneskelighed og også overraskes af vores umenneskelige følelser.

Marianne Børch introducerer i sin artikel den engelske forfatter Terry Pratchetts Discworld-serie af fantasyfortællinger med fokus på værket *Thud!* (2005), der skriver sig ind i forskellige engelske romantraditioner og på særegen vis bruger fantasykonventioner til bl.a. at demaskere magtens sprog og tænkning i et multikulturelt samfund med en række lighedstegn med vores verden. Adam Paulsen kommer ligeledes frem til den samtidige romans politiske kraft ad omveje, via

schweiziskfødte Christian Krachts brug af tysk livsfilosofisk, vitalistisk tankegods fra århundredskiftet i romanen *Imperium*, der forudskikker totalitarismens samfund og Hitlers mulighed i det 20. århundrede.

Kan disse tre store og amorfe kategoripar – erindring og historie, autofiktioner og virkeligheder, (bio)politik og ideologi – pejle os ind på ”den europæiske roman i dag”?

Måske kan man sige, at det europæiske vi hjemsøges af og holdes sammen af en traumatisk erindring og historie (i særdeleshed Holocaust og 2. Verdenskrig) samt en kritisk undersøgelse af ideologi og autofiktion som performativ undersøgelse af identitetsforandringer i en multikulturel virkelighed, hvor vi i stigende grad styres biopolitisk gennem seksualitet, kost, forbrug. Som Lars Ole Sauerberg viser i sin artikel, kan forskellighederne rummes inden for en gængs national tradition, den britiske. Mens de fleste artikler i antologien holder sig til et enkelt værk eller forfatterskab, er Sauerbergs artikel om tendenser i den britiske fiktion siden år 2000 rammende udtryk for forskelligheder inden for et traditionelt set nationalt fællesskab. I helikopterperspektiv kommer vi omkring bl.a. samtidssatire og -kritik af kapitalisme hos Lanchester og Kelman, fremstillinger af det multikulturelle Storbritannien hos Malkani og Levy, en historisk roman om Cromwell-tiden af Lawrence Norfolk samt historiske romaner om det 20. århundredes krige af Ken Follett, Anna Hope og Alan Hollinghurst, sluttende med satire over kongehuset og litteraturens og læsningens status i dag.

Vi håber, artiklerne kan læses af studerende, af deres undervisere, af alle læsere med en interesse for den romanlitteratur, som i hvert fald appellerer til et akademisk publikum, men som også i de fleste tilfælde når en stor læserskare ikke blot i den givne nationallitteratur, men også på den internationale scene. En væsentlig hensigt har været at formidle europæiske romaners kendetegn i detaljen for derved at lade det være op til den interesserede læser at se og skabe egne billeder af ”den store europæiske roman” som noget, der består af mange forskellige romaner, og som noget, der kan lede til en produktiv gentænkning af ideen om og potentialet i europæisk identitet og fællesskab. Endelig har det været en væsentlig ambition at gøre dette på dansk i en markering af europæisk forskel og tiltro til det lille danske sprogs gyldighed og fremtid som medie for litteraturvidenskabelig forskningsformidling til fælles gavn og fornøjelse.